

Het Belgisch socialisme tussen 1914 en 1940

door Dr. Michel NEIRYNCK.

★

Wat moeten wij denken over 1914 ? Dit jaar betekend zeker het einde van een relatief lange periode. Charles Woeste had gehoopt dat de eerste wereldoorlog enkel een parenthesis zou zijn. Zelf heeft hij nog ervaren dat dit geenszins het geval was : het oude lag definitief achter de rug. Is 1914 ook te beschouwen als het begin van een andere, mogelijks even lange periode, of was het enkel de aanvang van een soort van tussentijd ? Persoonlijk opteer ik voor het tweede alternatief. Binnen enkele jaren zullen wij waarschijnlijk met nog meer zekerheid kunnen getuigen dat ergens rond 1945 (of was het 1950 ?) een gans nieuw tijdvak startte. Daartussen situeert zich de beroerde periode waaruit Mevrouw Mieke Claeys-Van Haegendoren 25 jaar Belgisch Socialisme heeft gelicht (1). M.i. ontbreken vijf tot tien jaar om het geheel af te ronden. Stof wellicht voor een aanvullend deel ? In de ondertitel van het boek luidt het : *Evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*. Kan de tweede wereldoorlog daarin een plaats krijgen ? Waarschijnlijk, en wel even goed als de oorlog 1914-1918. In elk geval treft het dat een socialistisch eerste-minister vóór 1940 een grote zeldzaamheid was, noch min noch meer een unicum, terwijl na 1945 hetzelfde herhaaldelijk is voorgekomen. Een stuk van de weg werd dus afgelegd na het kwart-eeuw van de studie. Deze vaststelling kan enig belang hebben.

De geschiedenis heeft waarschijnlijk nooit zoveel schokkende gebeurtenissen in een zo korte periode samengebald. Men denke aan de eerste wereldoorlog, de Russische revolutie, de doorbraak van het Westers socialisme, de opkomst van het fascisme en het nationaal-socialisme, de economische crisis, de voorbereiding van een nieuwe wereldoorlog die reeds in 1939 een aanvang nam. Binnen dat geweldig gebeuren zocht de Belgische Werkliedenpartij haar eigen weg. Het begon spectaculair : Emile Vandervelde aanvaardde in augustus 1914 zijn benoeming tot minister van

(1) CLAEYS-VAN HAEGENDOREN Mieke, *25 jaar Belgisch Socialisme*, 510 blz., Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen, 1967.

Staat. De stap die de « patron » zette was al even verrassend als van Hendrik De Man, na mislukte popingen in het kader van de Internationale, onder andere met Hermann Müller, de latere kanselier, te Parijs waar Jean Jaurès zo pas was vermoord, de beslissing elk antimilitarisme ter zijde te schuiven en zich als oorlogsvrijwilliger op te geven. De BWP schakelde gelijktijdig over van revolutionaire oppositiepartij naar nationale partij. De socialistische Internationale overheerste niet langer het nationalisme in West-Europa.

Mag men spreken van een zwenking naar rechts? De vraag heeft minder belang. Belangrijker is het feit dat in België die socialistische ombuiging gedragen en geleid werd door een kern van zeer talentvolle mensen.

Wij spraken reeds over Emile Vandervelde, partijvoorzitter tot zijn dood einde 1938. Naast hem stond Louis de Brouckère, de theoreticus met bekommernis om de zuiverheid van de leer; in 1910 had hij samen met Hendrik De Man scherpe kritiek uitgeoefend op een aantal Belgische afwijkingen. Camiel Huysmans was secretaris van de Internationale. Hij droeg een grote verantwoordelijkheid en dat werd hem uitdrukkelijk bevestigd ook door Jean Jaurès (2). De fameuze Stockholm-reis werd door meer dan een tijdgenoot rechtstreeks of onrechtstreeks aangemoedigd.

Edward Anseele domineerde het Gentse socialisme. Hij was de man die de coöperatie een originele rol toebedeelde in de strijd tegen het kapitalisme: de vijand zou men bekampen met eigen wapens. De politieke vraagstukken van zijn tijd beoordeelde hij zelden principieel: tegenover de vernederlandsing van de Gentse universiteit stond hij eerst neutraal, daarna pro, na de oorlog anti. Maar zijn nuchterheid deed hem van meetaf aan de in 1918 geplande annexatie van Nederlandse gebieden verwerpen. Tijdens de oorlog was hij waarnemend burgemeester van zijn geboortestad en de regering zorgde ervoor dat hij koning Albert bij diens blijde intrede van november 1918 kon begroeten. Zijn grote invloed tijdens de oorlogsjaren steunde ook op hetgeen in het boek genoemd wordt een zekere collaboratie met de bezetter. Na de vijandelikheden betrok Emile Francqui hem bij de actie die te Loppem en elders ondernome werd om mensen uit het Nationaal Hulp- en Voedingscomiteit in de plaats te brengen van de regering van Le Havre. Ook daarna bleef E. Anseele een al eens omstreden figuur van het Belgisch socialisme. Men denke hier

(2) Treffend is de verklaring die J. Jaurès aflegde kort voor zijn tragische dood (zie blz. 87): « Luister goed, Huysmans, indien er toch een oorlog uitbreekt, handhaaf de Internationale. Zouden vrienden je smeken partij te kiezen in het conflict, handhaaf de Internationale. Zelfs als ik, Jaurès, je zou vragen partij te kiezen voor een der oorlogvoerenden, luister dan niet naar mij, en handhaaf de Internationale. » De auteur geeft volgende referentie: D. LIGOU, *Histoire du Socialisme en France, 1871-1961*, Parijs, 1962, blz. 261.

aan zijn ministeriële functies (Openbare Werken - PTT) en aan zijn economische en financiële bedrijvigheid via de Belgische Bank van de Arbeid.

Aan Waalse zijde moeten wij Emile Brunet vermelden, gedurende jaren voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, ook wanneer zijn partij in de oppositie was. Jules Destrée, federalist in 1911 (« Sire, il n'y a pas de Belges »), heeft na de oorlog op een pro-Franse hervorming van België gerekend. In 1929 echter zag hij zich genoopt een Waals-Vlaams « compromis des Belges » af te sluiten met Camiel Huysmans. Joseph Wauters was de verdienstelijke minister van Nijverheid, Arbeid en Sociale Voorzorg. Naar het einde toe liet Paul-Henri Spaak zich opmerken. Deze Brusselse bourgeoiszoon maakte scherven als leider van een extreem linkse beweging alvorens minister te worden en zelfs de eerste socialistische premier. Naast hem ontwaart men Max Buset die niet volledig zijn weg vond in de actie voor De Mans Plan van de Arbeid, maar die tijdens deze periode voldoende ervaring opdeed om na de tweede wereldoorlog een gezaghebbend voorzitter van de partij te worden. En, *last but not least*, was er Hendrik De Man.

Men zal grif toegeven dat deze leidersgroep van allereerste gehalte was. De andere twee nationale partijen moesten het normaal met minder stellen. Toch verwezenlijkte de Belgische Werkliedenpartij niet haar uiteindelijke doorbraak, en dan denkt iedereen aan de volstreekte meerderheid in het parlement. Daarop had zij nochtans al haar hoop gesteld. Waarom die mislukking? Na de gedetailleerde studie van Mevrouw Claeys-Van Haegendoren meen ik twee grote redenen te ontwaren: de scherpe tegenstellingen in eigen kring en de mededinging van een andere sociale groep, de christelijke arbeidersbeweging.

De innerlijke verscheurdheid houdt verband met de Vlaams-Waalse betrekkingen. Men weet dat de industrialisatie van Wallonië met 30-40 jaar deze van Vlaanderen voorafging. Alleen reeds wegens de taal was de Franse invloed in de zuidelijke provincies uitzonderlijk sterk. Wilde het socialisme in België de volstreekte meerderheid bereiken dan moest Vlaanderen veroverd worden, kost wat kost. Twee mogelijkheden waren er: ofwel grote vrijheid laten aan de twee gewesten, dus een meer federalistische oplossing nastreven, ofwel Vlaanderen trachten te bewerken van Wallonië uit. Vóór 1914 was J. Destrée federalist, tijdens de oorlog hadden Antwerpse socialistische kringen aansluiting gezocht bij Groot-Brittannië en in een beperkte mate bij Duitsland. Na de oorlog echter zorgden velen ervoor, ook in het socialistische kamp, dat Frankrijk alleen of overwegend in een nationalistisch-unitair België aan bod kon komen. Voor deze actie was het Frans-Belgisch militair akkoord symptomatisch.

Camiel Huysmans moet snel hebben ingezien dat zijn partij na 1918 een verkeerde richting insloeg. De coalitie met Frans Van Cauwelaert, leidend tot het Antwerps schepencollege van 1921, was zijn duidelijkste protest. C. Huysmans wierp zich op als de verdediger van een Vlaamsgezind democratisch bestuur, door vele Franstalige partijgenoten verafschuwd, en van loyale subsidiëring van het vrij onderwijs, wat het Franse en het Waalse anticlericalisme ook mochten denken. Het Antwerps socialisme werd een toevluchtoord van jonge Vlaamse idealisten, ook zo zij zich in het activisme vergalopperd hadden. Lode Craeybeckx is hiervan waarschijnlijk het meest typische voorbeeld. In 1928 organiseerde Herman Vos als leider van de Vlaams-nationalistische oppositie in het arrondissement Antwerpen de zogenoemde Borms-verkiezing. Het verrassend succes ervan bleef bekend. Later zou dezelfde Herman Vos tot de Belgische Werkliedenpartij toetreden, senator worden en zelfs minister. Op dat ogenblik was het schepencollege onder de leiding van Frans Van Cauwelaert uiteengevallen, nog het meest wegens een verstrakking van het anticlericalisme. C. Huysmans werd burgemeester van de Scheldestad, maar zijn groot politiek opzet voor Vlaanderen was mislukt (3). Het Zuiden had te weinig oog gehad voor het eigene in het Noorden.

Intussen had gans de Belgische Werkliedenpartij ervaren dat er onvermoede krachten schuilden in de christelijke arbeidersbeweging. E. Anseele, de man van de kleurrijke beelden, had eens gezegd dat de sociale trein getrokken werd door de socialistische locomotief, terwijl de christenen weinig meer waren dan een wagonnetje van die trein. Toch konden zij, ten minste in de opvatting van de Antwerpse socialisten, goede bondgenoten zijn. Nadien werd op nationaal vlak een poging gedaan met de regeringsploeg Pouillet-Vandervelde. Minder dan het Antwerps schepencollege, flink geholpen door de financiële kracht van de Belgische Boerenbond, was de « democratische » regering bestand tegen kapitalistische drijfverijen. Henri Jaspar die Prosper Pouillet als premier opvolgde, vormde een drie partijen-regering, met Emile Francqui als minister van Financiën. Na weinige maanden trokken de socialisten zich in de oppositie terug.

De christelijke democratie die tot dan toe zwak was vertegenwoordigd — er was alleen Hendrik Baels als minister van Landbouw en Openbare Werken — werd aangevuld onder meer door Hendrik Heyman, die J. Wauters opvolgde als minister van Nijverheid, Arbeid en Sociale Voorzorg. Gedurende vijf jaar leverde H. Heyman, tot dan toe voor-

(3) C. Huysmans kreeg zijn benoeming tot burgemeester bij koninklijk besluit dd. 31 december 1932. In het nieuwe schepencollege werd de liberale fractie geleid door P.S.C. Baelde, de rechtstreekse opposant van A. Borms in de partiële verkiezing van december 1928.

zitter van het ACW, het bewijs dat de christelijke democratie heel wat kon aanbrengen tot oplossing van het maatschappelijk vraagstuk. De demografische uitbouw van het land kreeg voor het eerst passende belangstelling met als concrete verwezenlijkingen de veralgemeende kinderbijslagen, de oprichting van een Woningfonds voor grote gezinnen, enz. Daarnaast was er doorgehouden actie ten gunste van het technisch onderwijs, in feite een democratisering van de universitaire expansie en de wetenschappelijke vorming waarop koning Albert in 1927 had aangedrongen.

Na de eerste wereldoorlog had de Belgische Werkliedenpartij spectaculaire hervormingen doorgevoerd of bevorderd, zoals het algemeen enkelvoudig stemrecht (voor mannen), de achturenwerkdag, verplichte pensioenen, vakverenigingen ook in staatsdiensten, paritaire comité's, enz. In 1927 was dit eisenprogramma grotelijks afgewerkt en men had de indruk dat de partij wel enige moeite had om haar « tweede adem » te vinden. Dat verklaart mede het succes van de christen-democratische groep. Van bij haar ontstaan had deze niet gearzeld hervormingen te bestuderen die bij de socialisten minder enthousiasme wekten, zoals de twee die wij reeds opnoemden, demografie en technische scholen, met voldoende speling voor het vrij initiatief. Daarbij kan men voegen de volkshuisvesting, met aan christelijke zijde opmerkelijk meer soepelheid waar het de keuze betrof: woning in huur of in eigendom.

Een terugblik op hetgeen thans 40-50 jaar oud is, laat onderstellen dat het travaillisme tussen 1920 en 1930 een kans had in Vlaanderen, voor zover de twee partners elkaars eigenheid eerbiedigden. De formule van het Antwerps schepencollege bleek vruchtbaar; uitbreiding was mogelijk. Tegenkanting ontmoette dit pogen zowel in het conservatief katholicisme als in het anticlericaal socialisme. Het cruciaal jaar was 1932. Te Antwerpen nam een typisch anticlericale meerderheid het bewind in handen en op nationaal vlak stelde premier Charles de Brocqueville het vrij onderwijs (« de ziel van het kind ») als inzet van de parlementaire verkiezingen. Intussen woedde de economische crisis in alle hevigheid. Bankiers als Emile Francqui, Georges Theunis, Camille Gutt kregen opnieuw politiek gezag, democratische instellingen als de Belgische Bank van de Arbeid en de Middenkredietkas van de Belgische Boerenbond gingen in de storm ten onder. Het fascisme werd een binnen- en een buitenlandse bedreiging. De tweede wereldoorlog lag in het verschiet.

Toch waren er op het einde van de hier onderzochte periode nieuwe inspanningen om de uitstralingskracht van het Belgische socialisme te vermeerderen, speciaal in Vlaanderen. Hendrik De Man zocht contact met kringen uit de christelijke democratie, Paul-Henri Spaak voerde te Kortrijk het woord ter herdenking van de Guldensporenslag en in 1937

vond een congres van Vlaamse socialisten plaats. In 1945 echter was dat allemaal volmaakt verleden tijd. De socialistische partij ging met veel ijver voor repressie op in de koningskwestie; zij slaagde erin deze naar haar wens te beslissen, tegen een meerderheid die vooral in Vlaanderen tot uiting was gekomen. Intussen bleef de christelijke democratie niet werkloos. Zij kon zich krachtig affirmeren, zowel in België als in de omringende landen. Het Europa van de Zes werd van de nieuwe actie de meest briljante verwezenlijking.

De politieke wetenschap in België zal Mevrouw Claeyns-Van Haegendoren dankbaar blijven voor de uitvoerige documentatie die zij verzameld heeft en geordend. De auteur aarzelde niet verscheidene mensen die in het gebeuren een rol vervulden, te gaan ondervragen. Hoe jammer dat een Herman Vos niet meer onder de levenden was. Hij had ongetwijfeld talrijke aspecten van de Vlaamse en de sociale strijd tussen de twee oorlogen kunnen belichten.

Als men mij enige kritiek veroorlooft zou ik zeggen dat in het boek sommige mensen onvoldoende worden voorgesteld. Michel Levie is een bekende figuur — toch had ik willen weten of zijn mandaat als verbindingsman tussen Le Havre en Brussel belangrijk is geweest—, maar wie was bijvoorbeeld A. De Winne, secretaris van Emile Vandervelde. Is hij het die naam maakte in de sociale letterkunde dank zij « Door Arm Vlaanderen » (1903) ? Emile Francqui was in 1918 wel directeur, geen voorzitter van de Société Générale. Slechts heel wat later is hij « gouverneur » van deze instelling geworden. Uit hetgeen voorafgaat zal de lezer hebben opgemaakt dat ik niet kan instemmen met het « conservatief en clericaal cachet » dat aan regeringen zonder socialisten, in 1927 en later, wordt gegeven. De Heyman-periode die ongeveer vijf jaar duurde mag men gerust met een sociale loep bekijken ! (4). De opzegging van het Frans-Belgisch militair akkoord was onder meer een Vlaams streefdoel van ruim 15 jaar her en het had relatief weinig belang dat de « rode » krachten te Parijs in 1936 bijzonder sterk waren. Hendrik De Man, van wie men in hetzelfde jaar het militair doorzicht moet bewonderen, heeft bij de kredietvorming zijn plan niet volledig kunnen uitwerken, maar nog op heden zien financiële kringen in de Bankcommissie wel meer dan « een vage controle ». Ten slotte kan de statistiek van bijlage IV tot een enigszins andere commentaar leiden als hier wordt gegeven door de auteur.

(4) Het is evenmin volledig juist wanneer op blz. 300 gehandeld wordt over « werkloosheid en loonsvermindering » (ik onderlijn) tijdens de economische crisis van 1930. In een aantal gevallen daalden de nominale lonen, meestal echter minder snel dan de kosten van levensonderhoud, zodat normaal een stijging van de reële lonen kon worden vastgesteld. Natuurlijk was er de zeer verspreide werkloosheid...

Het zijn details die allerminst afbreuk doen van deze zeer waardevolle studie. Wetenschappelijke kringen in Vlaanderen zullen met vreugde hebben genoteerd dat deze doctoraatssthesi werd uitgewerkt en verdedigd in het Instituut voor Politieke en Sociale Wetenschappen van de Katholieke Universiteit te Leuven. Het klimaat waarin dit gebeurde laat vermoeden dat binnen afzienbare tijd nogmaals zal kunnen gedacht worden en geijverd voor de opbouw van een vruchtbaar travaillisme in België, speciaal in Vlaanderen waar de kansen ongetwijfeld het grootst zijn.

